

Kertész Manó

Szállok az úrnak

Az udvarias magyar beszéd története

TARTALOM, BEVEZETÉS

Tartalom

"Első helyet kell adnunk ezek között a 'kedves'-nek, ennek a ma szinte nélkülözhetetlen jelzőnek, amely tüstént azután, hogy a XVI. és XVII. század határán megjelenik elárasztja minden rangúak leveleit, egyszerre használatának egész gazdagságában lép fel, sőt azt mondhatni, hogy idők jártával szerepköre inkább szűkült, hogyses bővült."

Bevezetés

Úr, asszony
Urambátyám, atyámfia
Tekintetes, nagyságos, kegyelmes
Nemes, nemzetes és vitézlő
A tekintetes és nagyságos további sorsa; méltóságos
Tisztelendő és tiszteletes
Kegyes jóltevőm
Bizott, bizodalmas; érdemem felett való
Szerelmes, szerető, édes
Nagyasszony
Kedves, jóakaró, szíves
Úri ember
Drága, becses, érdemes
Magas
A magázás története
A nagyságod, kegyelmed értéke. Ön és kegyed
Uraság, asszonyság
Méltóztassék, tessék, szíveskedjék
Látogat, udvarol, tisztel
Tisztelt úr

Van szerencsém
Bátorkodom, szabad kérnem
Szerény véleményem
Alázatos szolgája
Szállok az úrnak
Igaz híve
Vagyok, maradok...
Kezét csókolom

Végszó
Rövidítések jegyzéke
Betűrendes mutató

Bevezetés

UDVARIASSÁG! A szó ott él minden félig-meddig iskolázott magyar ember ajkán, a szó kifejezte fogalom is tulajdona mindnyájunknak. Gyakorolja is ki-ki tettel, szóval, szimbólikus mozdulatokkal kisebb vagy nagyobb mértékben a szerint, amint neveltsége, társas érintkezésének színvonala és lelki hajlandósága parancsolja neki. De nem szállhatunk a magyar társadalomnak tanultság szempontjából olyan mélyen fekvő rétegébe, hogy az udvariasságnak változatosnál változatosabb megnyilatkozásaival ne találkoznánk; ám magát a szót a nép ajkán hiába keressük. Az 'udvariasság' szónak és családjának a nép nyelvében való hiánya is már arra figyelmeztet bennünket, amit számos nyomósabb bizonyítékkal, könyvünknek szinte egész anyagával fogunk igazolni, hogy nagy társadalmi magasságban eredő jelenségekkel van dolgunk, amelyek fokozatosan lejjebb szállva szintjük arányában hódítják meg a különböző társadalmi rétegeket. Hogy honnan indul az udvariasság hódító útjára, azt maga a szó is világosan megmondja; hiszen nem kell nagy találékonyság annak a megállapításához, hogy az az 'udvar', amely az 'udvarol', 'udvarias', 'udvariasság' szavaink gyökere, nem lehet más, mint a fejedelmi, a királyi udvar. Négy száz esztendővel ezelőtt magyarul még csak a fejedelemnek 'udvaroltak', vagy az égi királynak, amint az Érdy-kódexben is olvashatjuk, hogy az angyalok "koronkéd az áldott szent három Úristennek szép tikörös szent színét látják és ő felségének szünetlen udvarolnak". A földi hatalom birtokosainak életéből van ez a kép az egek magasságába vetítve: az angyalok mint udvari emberek, akik "koronkéd" a mennyei király körül mindenféle személyes szolgálatot teljesítenek. Mert ennyit és semmi többet nem mond az 'udvarol' szó hosszú ideig attól fogva, hogy a magyar ajkon első ízben

megjelenik. De üssük fel bármelyik nyugateurópai nyelv kincsestárát, az 'udvarol' megfelelőjéről ugyanezt fogjuk megállapítani. Például a német hofieren felől azt olvassuk, hogy a XIII. századtól fogva olyan szolgálatot jelent, aminőt az udvarnál szoktak teljesíteni. Az ófrancia cortoyer értelmezéséül pedig a francia nyelv multjának tudósa csak ennyit mond: "az úr, a fejedelem udvarában lenni". Aki tehát a királyi udvarban tartózkodik, az 'udvarol' már pusztán ottlétével, a fejedelem személyével való állandó érintkezés folytán.

De amit az 'udvariasság' szónak és családjának multja beszél, azt még kézzelfoghatóbb módon igazolják az etnológia bűvárai, akik a társas érintkezésnek nem egy kötelező formaságáról mutatták ki, hogy évezredek multjuk van, és hogy hajdani társadalmakban az alattvalónak uralkodójához, a harcban legyőzöttnek a győzteshez való viszonyából sarjadtak.

...

Ezek előrebocsátása után már most könyvem anyagának elrendezéséről kell néhány szót szólnom. Nem fejtettem ugyan ki, de az eddig elmondottakból könnyen levonható, hogy mire szolgál minden olyan szó, amelyet az udvariasság mondat velünk. Egy részük oly módon való tiszteletadásra, hogy a beszélő és a megszólított között bizonyos távolságot állapítson meg, más részük meg éppen arra, hogy a távolság tiszteletbentartása mellett is a beszélőnek a megszólítottal való érzelmi kapcsolatait: szeretetét, ragaszkodását tolmácsolja. Az udvariasság e két mozzanatát jól szemlélteti az ilyen manapság szokásos levélbeli megszólítás: Méltóságos Uram! Kedves Barátom! De a távolságtartásnak nemcsak azt a módját ismeri világszerte az udvariasság, hogy a beszélő a megszólítottat maga fölé emeli, hanem azt is, hogy nagyobbakhoz szólván a magunk megalázásával növeljük a kettőnk között levő távolságot. Arra gondolok, mikor mások alázatos szolgájának valljuk magunkat, vagy szerény véleményünket emlegetjük. Ezt szem előtt tartva szólni fogunk először a rangnevekről (úr, asszony, atyám uram stb.), majd a rangjelzőkről vagy címekről (tekintetes, nagyságos, méltóságos, tiszteletes stb.); a címekkel való kapcsolatuknál fogva ez után ejtjük sorát az érzelmi kapcsolatot kifejező jelzőknek (édes, szerelmes, jó, kegyes, kedves stb.). Részletesen fejtegetjük az ú. n. magázást, vagyis a távolságtartásnak azt a módját, hogy a megszólítás második személyét harmadikkal cseréljük fel. Lelki gyökereik szerint ide kapcsolódnak a méltóztassék, tessék-féle felszólítások. A látogatásról és udvarlásról szóló fejezet átvezet

bennünket azokhoz a kifejezésekhez, amelyekben a beszélő kicsisége, szerénysége ölt testet (van szerencsém, alázatos szolgája stb.).

A társas érintkezés nyelve sokkal szövevényesebb jelenség, semhogy az anyagnak ilyen merev fejezetekbe való kényszerítésével híven lehetne megrajzolni évszázados történetét. Bár többet adunk, mint amennyit a fejezetek címeivel ígérünk, mégis tudjuk, hogy feladatunknak csak a nagyját végeztük el; sok mindennek a kifejtését kellett mellőznünk és azoknak az eljövendőknak a munkakörébe utalnunk, akik majd a magyar stílus történetének kérdéseit fogják bogozni.

Olvasható:

[Kertész Manó](#) [Szállok az úrnak](#)
[Az udvarias magyar beszéd története](#)